

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
КАФЕДРА ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ

LIBRA

**ЗБІРКА НАУКОВИХ ПРАЦЬ
КАФЕДРИ ІСТОРІЇ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ
ТА СЕРЕДНІХ ВІКІВ**

Випуск IV

ОДЕСА
ОНУ
2017

УДК 94(100)“-04/17”(08)

L53

Рекомендовано до друку Вченою радою
історичного факультету
ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 1 від 12 вересня 2017 р.

Рецензенти:

С. Б. Сорочан – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

В. М. Хмарський – доктор історичних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Науковий редактор

І. В. Немченко

Технічний редактор

О. М. Луговий

Libra : збірка наукових праць кафедри історії стародавнього світу та середніх віків / під ред. І. В. Немченко. – Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2017. – 190 с.
ISBN 978-617-689-235-9

Четвертий випуск збірки «Libra» вміщує результати наукових розшукув, проведених в межах наукової теми кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Одеського національного університету імені І. І. Мечникова «Дослідження інтелектуальної історії Європи (від античності до раннього модерного часу)» (№ держреєстрації – 0113U002694). В ньому представлено статті, присвячені різноманітним аспектам інтелектуальної історії Європи, починаючи від доби античності та завершуючи XVII ст.

УДК 94(100)“-04/17”(08)

ISBN 978-617-689-235-9

© Кафедра історії стародавнього світу
та середніх віків ОНУ імені І. І. Мечникова

В. В. Чепіженко

Річард II в біблійних образах: спроба розвідки з політичного гебраїзму

Біблійні образи слугували в середньовічній політичній думці певними маркерами, топосами, зразками. Середньовічна «політична теологія» ґрунтувалася на порівняннях та співвідношеннях сучасності з новозавітними та, частіше, зі старозавітними сюжетами. В сучасній історичній науці сформувався навіть певний напрямок досліджень, який займається саме розвідками з політичного гебраїзму. Коло проблем, яких ми торкнемося в даному дослідженні охоплює галузі політичної антропології, політичного гебраїзму та середньовічної історіографії.

Метою нашого дослідження є виявлення основних біблійних паралелей, які наводили середньовічні хроністи при конструюванні образу Річарда II та їх аналіз.

Початковою точкою та певним орієнтиром для нас стала цитата з хроніки Адама Аска, яку він наводить, повідомляючи про смерть, позбавленого влади та заточеного до замку Понтефракт англійського короля Річарда II: «Тепер Річарде, прощай! Насправді король (якщо я можу називати тебе так) наймогутніший; після смерті всі повинні уславлювати тебе, так ніби, з Божою та людською допомогою, твої діяння заслуговують тієї похвали. Але, наскільки б ти не був багатий як Соломон, вродливий як Авесалом, як Артаксеркс славетний, як великий Белос відмінний будівельник, на зразок Хосрова, царя Персії, що до рук Іраклія потрапив, так і ти, посеред своєї слави, після повороту колеса Фортуни, в руки герцога Генрі, нещасний, посеред людського лихослів'я, впав»¹.

---

¹ Chronicon Adae de Usk (1377–1404) / Edited with a translation and notes by E. M. Thompson. – L., 1876. – P. 42: “Nunc Ricarde, vale ! ymmo rex, si fas est dicere, valentissime; cum post mortem laudare sit cuique, si cum Deo et populi tui relevamine acta tua disposuisses, merito laudanda. Sed, quamvis cum Salamone dapsilis, cum Absalone pulcher, cum Assuero gloriosus, cum Belino magno precellens edificator existens, ad modum

Самого Аска аж ніяк не можна віднести до прихильників Річарда II. Колишній наблизений графа Марча, Адам Аск згодом увійшов до почту архієпископа Кентерберійського, приймав особисту участь у марші Генрі Болінброка Англією від Брістоля до Честера, входив до комісії, що розслідувала зловживання Річарда II та його оточення. Написана латиною хроніка в цілому за характером нагадує щоденник. В 1876 р. вона була відредагована, перекладена англійською та видана білінгвою сером Едвардом Майндом Томпсоном (1840-1929). Її друге доповнене видання побачило світ в 1904 р. та було відтворене двічі в репринтних виданнях 1980 та 1990 рр. Нова редакція та переклад були здійснені Крісом Гівеном-Вілсоном в 1997 р.

Адам Аск, слідуючи давній максимі «про мертвих або добре, або нічого», ніби дійсно не каже нічого поганого про Річарда II: у порівняннях називає його багатим, вродливим, славетним, відмінним будівельником, а в його падінні, яке відбулося «посеред слави», винуватить поворот колеса Фортуни. Але, на наш погляд, відношення Аска до Річарда проявляється вже у використаних ним зворотах: «наймогутніший король (якщо я можу тебе так назвати)», «всі повинні уславлювати тебе, так ніби ... твої діяння заслуговують такої похвали», «посеред людського лихослів'я ... нещасний ... впав до рук герцога Генрі».

Зупинимося більш детально на біблійних порівняннях, які використав у своєму пасажі Адам Аск.

Порівняння Річарда II з Авесаломом є певним топосом у авторів кінця XIV ст. Сам Адам Аск на початку своєї хроніки називає Річарда «*secundus Apsalon pulcherimus*»². З Авесаломом порівнював монарха і Річард Мейдстон, автор поеми «Про згоду

Cosdre regis Persarum in manus Eraclii, sic in medio glorie tue, rota labente fortune, in manus ducis Henrici miserrime, cum interna populi tui malediccione, cecidisti”.

² Ibid. – P. 1.

між королем Річардом II та громадянами Лондона»³. На думку російського дослідника А. М. Маслова⁴, порівняння Річарда з біблійним Авесаломом, а також з античними Троїлом та Парісом⁵, – це лише спосіб вказати на молодість та зовнішню вроду короля⁶.

Проте приклади, які обирають середньовічні автори, окрім юнацької краси, несуть на собі ще й архетипи гріхів молодості та їх руйнівних наслідків. На нашу думку, вибір Авесалома як взірця для порівняння з англійським монархом, базується не лише на вроді, а й на честолюбстві біблійного персонажа. Вкравшись в довіру до народу (2 Сам. 15:6), Авесалом підняв повстання проти батька. Обравши собі поганих радників, Ахітафела та Хушая, Авесалом не зміг вдержати владу. Переможеного в битві в Єфремовому лісі Авесалома спіткало нещастя: «його волосся заплуталося в дубі, і він опинився між небом та між землею» (2 Сам. 18:9) і був убитий Йоавом, воєначальником Давида. Фактично Авесалом розколов країну, втягнув її до громадянської війни і, в кінці кінців, загинув. Чи не в тому самому на думку середньовічних хроністів був винен Річард II? Життя та смерть Авесалома використовувалися в равіністичній літературі як засторога від хибного честолюбства, пихи та неповажного відношення до батьків. Останнього у Річарда помічено не було, а от пихи та честолюбства у нього було задосить.

---

³ Richardi Maydiston de Concordia inter regem Richardi II et civitatem London // Political poems and songs relating to English History, composed during the Period from the Accession of Edward III to that of Richard III / Ed. by T. Wright: In 2 vols. – London, 1859. – Vol. 1. – P. 285.

⁴ Маслов А. Н. Несчастливая «Новая Троя»? К интерпретации латинской поэмы о примирении короля Ричарда II с лондонцами // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2013. – №4. – С. 89.

⁵ Richardi Maydiston de Concordia. – P. 285.

⁶ 2-га книга Самуїла: «А такого вродливого мужа, як Авесалом, не було в усьому Ізраїлі, щоб був так дуже хвалений, від стопи ноги його й аж до верху голови його не було в ньому вади».

В 2-й книзі Самуїла також читаємо: «і завів собі Авесалом повоза та коні, та п'ятдесят чоловік, що бігали перед ним» (2 Сам. 15:1). Для порівняння, Річард II створив чеширську гвардію, загін якої повсюди супроводжував монарха.

Отже, вибір Авесалома, на нашу думку, є не випадковим. Це не лише вродливий, а й пихатий юнак, що не вмів володарювати. Питання маскулітності Річарда II часто постає в англійській історіографії⁷. На думку Найджела Сола (головного біографа Річарда II в сучасній англійській історіографії), Річард був так суворо засуджений сучасниками (як малодушний женоподібний монарх, з репутацією негідною чоловіка), імовірно, через порівняння його зі звитязним батьком⁸ – виключно енергійним воєначальником, героєм Столітньої війни, зразковим рицарем, що увійшов в історію під ім'ям Чорного Принца.

У проповіді, яку прочитав Томас Ерундел, архієпископ Кентерберійський на відкритті парламенту, зібраного Генрі Болінброкком у вересні 1399 р., стверджувалося, що Річард поводив себе як хлопчик (*puer*), а тому негідний правити країною, тоді як Генрі Ланкастер був чоловіком (*vir*) і в цьому коріниться його право на трон⁹. І це не дивлячись на те, що обом, і Річарду, і Генрі, на той час було по 32 роки. В якості центрального тексту для всієї проповіді Ерундел використав цитату з 1-ї книги Самуїла: «А коли Самуїл побачив Саула, то Господь сказав йому: Оце той чоловік (*vir*), що я казав тобі, він володітиме народом моїм (*dominabitur populo meo*)» (1 Сам. 9:17). Далі архієпископ перераховує всі недоліки монарха та вади правителя, констатує, що державою має правити муж, а не хлопець: «Горе, краю, тобі, коли цар твій хлопчина» (Еккл. 10:16).

---

⁷ Fletcher Ch. Richard II. Manhood, Youth, and Politics, 1377–99. – Oxford University Press, 2008.

⁸ Див.: Fletcher Ch. Op. cit. – P. 11.

⁹ Manner of King Richard's Renunciation // Chronicles of the revolution 1397–1400. The reign of Richard II / Translated and edited by Chris Given-Wilson. – Manchester University Press, 1993. – P. 166.

Приводить архієпископ Ерундел і іншу біблійну паралель: «Nabuit Jacob benedictionem a pater suo», розповідаючи історію Ісава і Якова¹⁰. Книга Буття описує Ісава як улюбленого сина Ісаака. Улюбленцем Ребеки був Яків. Ісав продав своє первородство Якову за сочевичну юшку (Бут. 25:30), а потім завдяки хитрощам Ребеки втратив благословення сліпого батька (Бут. 27). Так і Річард, на думку Ерундела, через погане правління втратив право первородства.

Продовженням теми маскуліності можна вважати порівняння Річарда II з Ровоамом, яке проводить знову ж таки Адам Аск: «Але Ровоаму, Соломоновому сину, тому, який, слідуючи пораді молодих, царство Ізраїльське втратив, цей Річард зі своїми юними радниками по справедливості сподобився»¹¹. Засліплений впевненістю в абсолютному характері своєї влади, Ровоам відкидає поради старійшин і з презирством до народу обкладає його непомірними податками. Перший з політичних гріхів – позбавлення соціальної справедливості – позначає себе, коли правитель перестає бути пастирем та стає вовком.

Проте повернемося до порівнянь, які Адам Аск вжив в своїй відозві на смерть Річарда. Окрім Авесалома, серед інших, присутній і його брат Соломон.

Відношення до царя Соломона в середні віки було доволі неоднозначним. Він побудував Храм і написав Богом натхненні книги, проте помер в гріху, і зовсім незрозуміло, як він взагалі в цих своїх гріхах по смерті міг потрапити в достойне місце. Проте хроніст порівнює Річарда з Соломоном в контексті

---

¹⁰ Translation of a French Metrical History of the Deposition of King Richard the Second, written by a Contemporary, and comprising the Period from his last Expedition into Ireland to his death; accompanied by Prefatory Observations, Notes, and an Appendix; with a Copy of the Original / By the Rev. John Webb // *Archaeologia: or, Miscellaneous Tracts relating to Antiquity*. [Published by the Society of Antiquaries of London]. – L., 1824. – Vol. XX. – P. 195.

¹¹ *Chronicon Adae de Usk.* – P. 35.: «Sed Roboe Salamonis filio, consilium juvenum quia insecuto, regnum Israel amittenti iste Ricardus merito poterit cum suis juvenibus consialiariis assimilari».

багатств, якими володів монарх: «І Соломон наскладав в Єрусалимі срібла, як каміння» (1 Царів 10:27).

Фінансова політика, яку проводив Річард, дійсно була успішною. Він успадкував майже порожню скарбницю, наймовірно великі витрати, спричинені війною, та умови, за яких чеканка повноцінної монети була неможлива. Англійський нумізмат Поттер, дослідивши чеканку монети в правління Річарда II, корелював фінансову активність з аналогічними процесами в політиці та економіці¹². В період від Михайлового дня 1389 р. до Михайлового дня 1391 р. була відчеканена монета загальною сумою в £ 3983, що відповідає найбільшій фінансовій активності за весь період правління Річарда. Основну частину випуску цих років склали дрібні срібні монети, в яких явно відчувалася потреба. Це сприяло активізації торгівельних відносин. Подібний сплеск на королівському монетному дворі повториться ще раз, після встановлення Річардом II одноосібного правління та підписання ним перемир'я з Францією. Дохід камери був встановлений в рамках 4 тис. фунтів. Витрати двору виросли вдвічі з £ 12 000 в останні роки правління Едварда III до £ 27 000 наприкінці правління Річарда II¹³, витрати Гардеробу в період з вересня 1392 по вересень 1394 р. £ 16 000 по відношенню до £ 8 000 у відповідний період 1390–1392 рр¹⁴. На парламентах 1391, 1393, 1394, 1395 рр. королю надавалися субсидії на військові дії в Шотландії, Ірландії та на переговори з Францією¹⁵. Крім того,

---

¹² Potter W.J.W. The silver coinages of Richard II, Henry IV, and Henry V // *British Numismatic Journal*. – No. 29. – 1959. – P. 334–336.

¹³ Gillingham J.B. Crisis or Continuity? The Structure of Royal Authority in England 1369–1422 // *Das Spätmittelalterliche Königtum in Europäischen Vergleich* / ed. by R. Schneider. – Sigmaringen, 1987. – P. 65.

¹⁴ Tuck A. Richard II and the English Nobility. – L., 1973. – P. 150.

¹⁵ The *Chronica Maiora* of Thomas Walsingham, 1376–1422 / translated by D. Preest; with annotations and an introduction by J. G. Clark. – L., 2005. – P. 282–283, 293.

Річард II посилено розширював домен, впорядковував його управління, збільшував грошові надходження з нього¹⁶.

В 1990-х рр. в Національному архіві Об'єднаного Королівства в Кью був віднайдений так званий «The treasure roll»¹⁷, на 40 листах якого, загальною довжиною 28 метрів, міститься 1206 записів, що описують коштовності Річарда II та двох його дружин. Напевне він був складений вже після повалення монарха для опису вилучених у нього скарбів. Оцінка загальної суми коштовностей приголомшує, вона складає £ 209 000¹⁸.

Таким чином, Річард II, як і Соломон, оточив себе розкішшю і багатством. Проте вчиняв Соломон і помилки, які привели до розпаду його держави. Грандіозне будівництво потребувало робочої сили і «Соломон зібрав данину робітників зо всього Ізраїлю» (1 Царів 5:27). Марнотратство Соломона та його жага до розкішного життя призвели до того, що він не зміг розплатитися з царем Хірамом, з яким заключив угоду щодо побудови Храму і був змушений передати йому декілька своїх міст в рахунок боргу.

В цьому контексті цікавими виглядають способи, якими Річард II наповнював власну скарбницю. На парламенті 1397–1398 рр. сімнадцять східних графств Англії та Лондон були проголошені співучасниками державного злочину лідерів опозиції 1387–1388 років. За королівське прощення вони були вимушені заплатити великі штрафи (від 1000 марок до 1000 фунтів)¹⁹. В листопаді 1398 р. король змусив багато заможних людей королівства та численні корпорації поставити свої підписи та печаті на чистих листках (*albae cartae*), які він міг

---

¹⁶ Гутнова Е. В. Английское феодальное государство в XIV–XV вв. // Средние века. – 1987. – Вып. 50. – С. 74.

¹⁷ Інформацію про «The treasure roll», див.: <https://www.history.ac.uk/richardII/roll.html>.

¹⁸ В еквіваленті 2005 р.: £ 93 481 520.

¹⁹ The Record and Process // Chronicles of the revolution... – P. 179.

заповнити за власним розсудом²⁰. Пресловуті *albae cartae* значно розширили коло невдоволених в середовищі міщан, так як «примусовими кредиторами» стали торгово-ремісничі гільдії майже всіх міст країни²¹. Проте немає жодних свідчень щодо вимагання цих грошей силою. Існує чимало листів-відмов, за які нікого не переслідували. Зокрема не поставили свій підпис під *albae cartae* граф Нортумберленд, єпископ Даремський, Вільям ФіцВільям, лорд Грейсток, Томас Утред, Стівен ле Скруп, Генрі ФіцХью та ін. – загалом північні барони.

В цілому французьке перемир'я звільнило короля від необхідності споряджати армію та принесло 133 333 ф. ст. приданого, з якого до 1399 р. було отримано 83 тис., хоча й не всі готівкою. В 1392 р. Річард стягнув з Лондону £ 30 тис. Протягом 1397 р. за допомогою *albae cartae* та продажі помилювань королівський уряд отримав ще £ 52 тис. В січні 1398 р. Общини надали в розпорядження короля митні збори. В 1399 р., після смерті Джона Гонта, герцога Ланкастера та Маргарет Маршал, герцогині Норфолк, Річард II оголосив про конфіскацію їх володінь, які були чи не найбільшими в Англії. За підрахунками кембриджських істориків, коли Річард II в 1399 р. відправлявся в свій черговий ірландський похід, він залишив £ 50 000 на зберігання в замку Холт в Чеширі²².

Белус, з яким також асоціює Річарда II Адам Аск, в класичних грецьких та латинських творах у вавилонському контексті співвідноситься з богом Бел Мардуком, що ототожнюється з Зевсом та Юпітером. Тим самим іменем називали стародавнього царя, що заснував Вавилон та збудував зіккурат.

І знову ж таки образ сумнівний. З одного боку, Адам Аск прославляє Річарда II як великого будівельника. В 1393 р.

---

²⁰ *Continuatio Eulogii // Chronicles of the revolution...* – P. 65.; *The Chronica Maiora of Thomas Walsingham.* – P. 305–306.

²¹ Репина Л. П. Сословие горожан и феодальное государство в Англии XIV века. – М., 1979. – С. 192.

²² *The New Cambridge Medieval History. Vol. 6. c. 1300 – c. 1415 / Edited by Michael Jones.* – Cambridge University Press, 2008. – P. 325.

Річард розпочав перебудову Вестмінстер-Холлу. Ця будівля мала стати виразником багатства та величі англійської монархії. Загальні витрати на ремонтні роботи в Вестмінстері склали 10-12 тис. фунтів²³. Прикрасили новий Вестмінстер-Холл зображення білого оленя, особистого бєджа монарха, стелю вінчали 26 янголів, що несли щити з гербами Англії та Франції, на південній та північній стінах були розміщені 13 статуй королів, починаючи від Едварда Сповідника і завершуючи самим Річардом. На південному вікні – білий олень. Безпрецедентне використання королівської емблеми мало підкреслити священний характер правління Річарда II²⁴.

Можливо, це будівництво, яке Річард хотів використати заради власного возвеличення, в свідомості хроніста асоціювалося зі зведенням Вавилонської башти. Вавилон в середньовічній свідомості – символ Антихриста: «Великий Вавилон, мати блудниць і мерзот земних» (Откр., 17:5). Про грішний Вавилон і понесену ним кару повідав свідок апокаліптичних видінь: «Упав, упав Вавилон – блудниця велика. Став він оселею демонів, і сховищем усякому духові нечистому» (Откр., 18:2).

В середньовічному світосприйнятті поєднувалося два образи міста: перше – місто прокляття, пропаче, місто розпусти, місто-безодня, місто, засноване Каїном, яке чекає на небесну кару, і місто, яке зазнало преображення, прославлене, новий град, що спустився з небес на землю. Втілення першого з них – Вавилон, другого – Новий Єрусалим.

Інший візирець використаний Аском – цар Артаксеркс, який фігурує в чотирьох біблійних книгах: Естери, Ездри, Даниїла та Товита. В першу чергу він асоціюється зі своєю дружиною іудейкою Естер, чи то Есфір. Есфір заступилася перед царем за свій народ і той пристав на сторону дружини. Не

---

²³ Blick S. King and Cleric: Richard II and the iconography of St Thomas Becket and St Edward the Confessor at Our Lady of Undercroft, Canterbury Cathedral // Beyond Pilgrim Souvenirs and Secular Badges. Essays in Honour of Brian Spencer / Ed. by Sarah Blick. – Oxford, 2007. – P. 188.

²⁴ The New Cambridge Medieval History. – P. 323.

зовсім зрозуміло, чому хроніст обрав для порівняння з Річардом саме цього біблійного царя, можливо, саме через його дружину.

Анна Богемська, дружина Річарда, уподібнюється Есфірі у Мейдстона²⁵. Вона на прохання сера Балдуїна Радінгтона, тимчасового правителя Лондону, виступає в якості заступниці за міщан. Анна – захисниця лондонців, проте ніяк не суперниця власного чоловіка – вона Есфір для свого Артаксеркса – суворого, але справедливого.

В останню чергу Адам Аск порівнює Річарда II з Хосровом, царем Персії, що потрапив до рук імператора Іраклія.

В 614 р. війська Хосрова взяли Єрусалим. За різними джерелами в місті було вбито від 62 до 90 тис. християн. До Ктесифону, серед інших трофеїв, був відправлений Животворний Хрест. Шах написав візантійському імператорові повного пики листа, в якому поносив ім'я християнського Бога. В 626 р. перси підійшли до Константинополя. На той момент Хосров знаходився в zenіті власної могутності та слави, в його казні нараховувалося близько 1 млрд. 600 млн. драхм. Проте Іраклій відбив його навалу, а вже в 628 р. греки стояли під стінами Ктесифону. Іран було розорено: тяжка війна потребувала людських ресурсів, податкові надходження зійшли нанівець. Проте збір податків не припинявся навіть під час неймовірної повені 628 р. До того ж Хосров репресував ряд вищих військових та державних чиновників та віддавав наказ стратити всіх «великих», раніше вже ув'язнених ним. Придворні на чолі з одним з царських синів організували закат проти Хосрова, в результаті якого він був схоплений і згодом вбитий.

Цікаво, що в іншому місці своєї хроніки Адам Аск вже порівнював Річарда II з Хосровом. На парламенті 1397 р. Річард методично та вміло поквитався зі своїми політичними опонентами²⁶. Друга сесія цього ж парламенту, скликана в

---

²⁵ Richardi Maydiston de Concordia. – P. 296.

²⁶ Про судовий процес над лордами-апелянтами та винесені вироки див.: Vita Ricardi Secundi // Chronicles of the revolution 1397–1400. – P. 58–61; The Chronica Maiora of Thomas Walsingham. – P. 300–302;

Шрусбері, стала кульмінацією певних абсолютистських тенденцій в правлінні Річарда II²⁷. Як відзначає одеський історик початку ХХ ст. В. Е. Крусман: «Парламент видався більш роялістським, ніж сам король»²⁸. Схожого парламенту раніше не існувало: сесія проводилася в Шрусбері, подалі від тиску столичних жителів; керував засіданням Джон Буші, один з фаворитів короля; 42 % членів Палати общин були викликані до неї вперше. Робота парламенту завершилася створенням постійного комітету у складі 12 лордів та 6 рицарів, який мав замінити собою станово-представницький орган. Якщо Річард і не мав на меті знищення парламенту як такого, то він принаймні сподівався звести його статус до «кишенькового королівського парламенту». Саме за таких політичних обставин Адам Аск порівнює Річарда II з Навуходоносором, Хосровом, Валтасаром та Антіохом²⁹ – тиранами, що пригнічували свій народ.

Біблійний Навуходоносор – типовий цар-притіснювач, ініціатор Вавилонського полону єврейського народу.

Валтасар, відомий завдяки Книзі Даниїла, влаштував бенкет напередодні падіння Єрусалиму – «бенкет під час чуми».

Цікавим є порівняння з Антіохом. Так, Антіох I Сотер, правитель держави Селевкідів, вів безперервні війни в Малій Азії, що викликало гостру фінансову кризу та змусило вдатися до введення надзвичайних податків. Цар також почав конфіскувати землі у жителів Вавилону, Кутаха, Борсіппи...

Continuatio Eulogii // Chronicles of the revolution 1397–1400. – P. 66–68; Adae de Usk. – P. 113–122.

²⁷ Про роботу парламенту в Шрусбері, див.: *Extracts from the Rolls of Parliament // Chronicles of the revolution 1397–1400. – P. 85–89; The Chronica Maiora of Thomas Walsingham. – P. 303.*

²⁸ Крусман В. Э. На заре английского гуманизма. Английские корреспонденты первых итальянских гуманистов в ближайшей своей обстановке. – Одесса, 1915. – С. 477.

²⁹ *Chronicon Adae de Usk. – P. 17.: «tamen, ad modum statue Nobocodonosor, in maxima ejus vana gloria ruit parliamentum cum ejus fautoribus, et merito forte juxta prem.issa, ut plenius infra patebit. Exemplum Cosdre ; de Baldesar, de Antiocho et aliis tyrannis populum affligentibus».*

Останній образ, до якого звернувся хроніст у наведеній на початку статті цитаті, – це образ Фортуни. Її фігуру ми зустрічаємо в середньовічних манускриптах, піснях трубадурів та вагантів, навіть середньовічні юристи вважали за можливе звертатися до Фортуни при тлумаченні правових казусів. Символом Фортуни є колесо, що не знає жалю, – знак великого всесвітнього кругообігу, перед яким всі люди рівні. Фортуна-доля знаходиться на службі у Божественного Провидіння. Розуміння Фортуни, як позбавленої індивідуальності, такої, що виконує волю Бога і втілює її в життя, цілком вписується в основи християнського віровчення.

Таким чином, в посмертній цитаті про Річарда II Адам Аск не прославляє кращі сторони покійного монарха, а фактично підкреслює, що Річард заслуговував на власну долю. Старозавітні образи використовується Аском для засудження зловживань монарха, якого він вважає тираном.

Загалом вся хроніка Адама Аска просякнута духом тираноборства. Річард II – пригноблювач власного народу, «пастир, що став вовком», людина, яка повинна в цілому спектрі політичних гріхів. Володар земного Вавилону, «хлопець, а не муж», що втратив своє право первородства, марнотратний фат, який ввів непомірні податки та притискав свій народ, середньовічний Ровоам, Річард II був покараний силою Божого Провидіння.

Біблійні персонажі, до яких звертається Адам Аск, слугують йому для констатування певного політичного концепту – образу негідного монарха. Цей концепт, в числі інших, ліг в основу ланкастеріанської пропаганди та в подальшому втілюється в літературній художній традиції.

Перелік скорочень

ВВ – Византийский временник

ДАОО – Державний архів Одеської області

ЗРВИ – Зборник радова Византолошког института

CLM 28800 – Codex Latinus Monacensis 28800 (Bayerische Staatsbibliothek, München).

CLP 7239 – Codex Latinus 7239 (Bibliothèque Nationale, Paris).

CQ – The Classical Quarterly

DOP – Dumbarton Oaks Papers

MPG – Patrologiae Cursus Completus. Series Graeca / Ed. J.-P. Migne.

TM – Travaux et Mémoires du Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation Byzantines

ЗМІСТ

Від редактора	3
Буйских С. Б. П. О. Карышковский – поэт милостью божьей	5
Волканов С. І. Образ Нікія у висвітленні Фукідіда	8
Стебеляк О. В. Філон Александрійський як історик (на матеріалі трактату «Життя Мойсея»)	19
Водько В. І. Інтерпретація поглядів Феодора Мопсуестійського в листі ієрархів вірменської церкви до Прокла, патріарха Константинопольського	33
Луговий О. М. Межі «Духовної сім'ї» та «деспотії» василевса ромеїв за матеріалами трактату «Про церемонії Двору»	42
Чепіженко В. В. Річард II в біблійних образах: спроба розвідки з політичного гебраїзму	94
Ціватий В. Г. Національні особливості інтелектуальної історії Франції доби класичного Середньовіччя: політико-дипломатичний та інституціональний контексти	106
Красножон А. В. Монкастро на мапі з Codex Latinus Parisinus 7239	118
Немченко І. В. Політичні концепції Томаса Гоббса під кутом зору феміністських дослідниць	134
Тоцький П. М. Ідея національної державності в політичних концепціях Рішельє та Б. Хмельницького	144
Майборода П. А. Ad memogram. Бібліографія А. Г. Готалова-Готліба (1866–1960) (до 150-річчя від народження)	154
Abstracts	184
Перелік скорочень	187